

O SUVREMENOJ MORFOLOŠKOJ NORMI HRVATSKOGA
JEZIČNOG STANDARDA I O MORFOLOŠKIM ZNAČAJKAMA
STANDARDNE NOVOŠTOKAVŠTINE UOPĆE

Dalibor Brozović

(Nastavak)

Radi se o tom da po priručnicima često nalazimo tvrdnje kako je u jednini muškoga roda A lišen vlastitoga oblika (jer je uvijek jednak s N ili G) i kako su srednjem rodu N-A-V uvijek jednaki, u jednini i množini. Misli se pri tom, naravno, samo na imenice, i za njih su te tvrdnje uglavnom i točne (uz jedinu iznimku imenice *dijete*, kako ćemo vidjeti), ali kako se ta ograda obično u tekstu ispušta, stvara se ipak dojam da se radi o pravilima što vrijede za sustav standardnonovoštokavske deklinacije. Čitatelj takva priručnika naći će dakako na kasnijim stranicama i oblik za A jd. m. r. različit i od N jd. i od G jd. i oblike za A sr. roda različite od N, ali to ne mora značiti da će novi podatak ispraviti u svijesti već stvoren dojam. Zato nije suvišno da se stvari raščiste tako to raščišćavanje nije potrebno za dokazivanje samostalnosti padežâ o kojima govorimo – njihov je status u okviru ukupnosti padežnoga sustava osiguran stanjem u množini i u G-*ě*-deklinaciji – ali potrebno je da svjesno sagledamo sam taj sustav.

U G-a-deklinaciji m. r. A jd. uvijek je jednak ili nominativu ili genitivu jd. prema poznatome kriteriju životnosti (ta kategorija ima i sama u standardnoj novoštokavštini stanovite specifičnosti u usporedbi s drugim slavenskim idiomima).⁵⁸ To znači da u paradigmi ove ili one imenice što pripada toj deklinaciji i nije potrebno u A jd. navoditi konkretnoga oblika, dovoljno je zapravo staviti » = N« ili » = G« i time je imenica već svrstana po kriteriju životnosti,⁵⁹ a u paradigmi neodređenoga pridjeva m. r. dovoljno je staviti » = N ili G«. Drugim riječima, u G-a-deklinaciji kao takvoj nema u jednini nijednoga akuzativnog oblika koji ne bi bio jednak genitivu ili nominativu, bez obzira radi li se o imenici ili neodređenu pridjevu. Ali to pravilo ne vrijedi i za jedinu drugu deklinaciju u kojoj se također mogu naći riječi m. roda, dakle za G-g(a)-deklinaciju. Ili točnije, ne vrijedi za sve deklinacijske riječi m. roda što pripadaju tamo. Naime, osobna zamjenica *on* posjeduje, uz oblike jednake genitivu, i isključivo akuzativni lik *nj*.⁶⁰

⁵⁸ Samo m. r. i samo u jednini, nepostojanje potkategorije osobnosti i još neke druge manje važne osobine.

⁵⁹ Iznimkama su glasovni homonimi kao ¹*rak* (ulovih *raka* = GA) i ²*rak* (imam *rak* = NA), koji nisu i morfološkim homonimima (za ²*rak* moguće je i » = G«, ali stilski obojeno).

⁶⁰ Oblik *nja* također je isključivo za A jd. m. i sr. roda (Maretić ³1963, str. 391-2), ali on pripada samo »klasičnomu« jeziku i u suvremenoj se standardnoj novoštokavštini osjeća zastarjelom (Stevanović, I, str. 309, 312, i T-B, str. 104—5, više *ga* i ne navode). Oblici *nje*ga i *ga* služe ne samo za A jd. nego i za G jd.

Slično stoje stvari i s odnosom N-A-V u sr. rodu. U G-a-deklinaciji ta su tri padeža uvijek jednaka u jednini i u množini, i za imenice i za neodređene pridjeve s jednom jedinom iznimkom: imenica *dijete* (N jd.) ima V jd. *dijete*, ili, u običnijem jednosložnome standardnom izgovoru⁶¹ *dijete*, *dijete*. Što se tiče akuzativa, stanje je isto kao u m. rodu: u G-g(a)-deklinaciji i opet samo osobna zamjenica 3. lica odstupa, jer prema N jd. *ono* imamo A jd. *njèga*⁶² *ga* (oblici jednaki s G jd.), *nj* (oblik isključivo za A jd.),⁶³ a prema N mn. *ona* imamo A mn. *njih*, *ih*.

Razumije se, iznesene činjenice nipošto nisu nepoznate, ali potrebno je bilo na njih posebno upozoriti radi cjelovitosti pogleda na deklinacijski sustav standardne novoštokavštine, radi veće točnosti i sveobuhvatnosti u formuliranju pravilâ što vrijede za taj sustav i za standardnonovoštokavsku morfologiju uopće. No još je jedan razlog zašto valja obratiti posebnu pažnju na oblik *nj*, inače karakterističan za standardnu ijekavštinu, možda čak osobito hrvatsku (kao i ostali kratki oblici A jd. osobnih zamjenica).⁶⁴ To je naime jedini morfološki lik bez ijednoga samoglasnika – ostale su takve riječi čestičnoga karaktera u širem smislu (prijedlozi *s*, *k*, neki uzvici i sl.). Za neke druge slavenske standardne jezike takva su ograničenja blaža, npr. u češkome imamo među ostalim uz *ň* (jednako našem *nj*) i skraćeni glagolski oblik *-s* (od *jsi* = »jesi«), koji se pridružuje naglašenim riječima (i piše zajedno s njima), u ruskome *б* (od *бы* = »bi« za sva lica kondicionala),⁶⁵ *-сь* (od *-ся* = povratno »se«), itd., pri čem je svejedno da li ova ili ona gramatička (i pravopisna) tradicija shvaća takve oblike još »riječima« ili već morfološkim sufiksima.

*

* * *

U dosadanjem su izlaganju obrađena u općenitijem kontekstu i pojedina konkretna pitanja morfološke norme za standardnu novoštokavštinu u cjelini i hrvatski književni jezik posebno. No ostalo je još mnogo drugih problema, pojedinačnih i sustavnih, kojih do sada nismo spomenuli zato što nam nisu bili potrebni za ilustraciju kakve općenitije postavke o deklinacijskom sustavu

⁶¹ Usp. moju raspravu »O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata«, *Jezik*, XX, str. 65–74, 106–118, 142–149.

⁶² Za naglasak *njèga* v. sljedeći odjeljak.

⁶³ Mislim da je vrlo neobičan primjer »Dijete, dijete/ Uvijek sam *ono* željela!« (podertao D. B. — iz jednog sentimentalnog »romana« u seriji *Život*). Tu se po smislu očito ne radi pokaznoj zamjenici sr. r. *onô*. Ne osjećam se da sam ikada prije ili poslije čuo ili čitao sličan primjer.

⁶⁴ Kratki, a ne enklitični (kao što smo već vidjeli u bilj. 52). Stevanović smatra da su ti oblici rijetki u suvremenim ekavskim tekstovima i da ih nema u većini ekavskih govora (I, str. 312).

⁶⁵ U standardnoj se novoštokavštini susreće analogan sinkopirani oblik *b'*, samo u stihovima, osobito starijima, ali nije nikada bio karakterističan za ijekavske tekstove.

standardne novoštokavštine. Drugi su pak problemi bili samo dotaknuti u nekom kontekstu, ali ne i osvijetljeni u cjelini. Stoga ćemo se sada prihvatiti bar glavnih preostalih pitanja (dakle, kako je već rečeno, bez pretenzija na iscrpnost), obrađujući ih na raznim razinama i zadirući povremeno i u njihove sintaktičke i morfonološke (uključujući prozodijske) aspekte ako je to potrebno.

Čini mi se daje po važnosti načelno na prvom mjestu stanovito stilsko i stilističko razvrstavanje pojedinih oblika i kategorija na planu sinkronije i dijakronije jezičnoga standarda, na planu sredstava za komunikaciju i ekspresiju, s prepletanjima tih planova. Tu mnogi problemi nisu jasni u jezičnom standardu uopće i u morfologiji posebno, s time da je problematika deklinacije naročito teška. Nije uvijek jasno što je u standardnom jeziku živo i što mrtvo – ni kako je što živo i kako je mrtvo. Drugim riječima, nije jasno kakav sve status sa stanovišta suvremene norme može imati pojedini oblik koji možemo naći npr. u hrvatskoj beletristici što se danas izdaje kao književno živ tekst, bez obzira kada je napisan. Uzmemo li npr. Marulića, Džoru i Marina Držića, Zoranića, Hektorovića, Divkovića, Gundulića, Frankopana, Brezovačkoga (da budu zastupani razni periodi, žanrovi i dijalekti), njihovim će tekstovima biti zajedničko da im jezična supstancija i struktura nije novoštokavska. S jezičnoga stanovišta ti tekstovi, koliko god mogu biti literarno živi, pripadaju samo historiji pismenoga jezika u Hrvata (svi), ili i prethistoriji (novo)štokavskoga hrvatskog standardnog jezika (Dubrovčani i Divković), ili i historiji standardizacijskih procesa u Hrvata (Brezovački, jer u njegovu se doba već provodi standardizacija, paralelno na novoštokavskoj i kajkavskoj osnovici),⁶⁶ ali ne pripadaju povijesti standardne novoštokavštine. Morfološki likovi koji se mogu naći samo u takvim tekstovima nemaju kao ne(novo)štokavski nikakve opstojnosti u standardnome jeziku, bili oni inače suvremenomu čitatelju nelingvistu razumljivi ili ne. Nije dakle uopće potrebno da se standardnojezični gramatički priručnik na njih obazire, iako ih može spomenuti u bilješkama i komentarima, ali ih isto tako može i posve prepustiti priručnicima druge vrsti.⁶⁷

Načelno drugačiju situaciju nalazimo u hrvatskim štokavskim tekstovima od polovice 18. do konca 19. stoljeća. Tu se u rasponu od stoljeća i pol izvršila standardizacija novoštokavštine u Hrvata, s time da taj vremenski raspon možemo tehnički podijeliti na dva podjednaka duga razdoblja, do hr-

⁶⁶ Uz radove spomenute u bilj. 4 v. moj rad »O ulozi Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, III/1973, str. 35–63, također i Radoslav Katičić, »Nešto napomena o postanku složenoga suvremenog jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskoga«, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, II/1974, str. 225–257.

⁶⁷ O jeziku starijih pisaca imamo velik (ne i dovoljan) broj rasprava, komentara uz izdanja i sl. — već sâm izbor najvažnijih radova sačinjavao bi dug popis.

vatskoga narodnog preporoda i nakon njega. U prvome se dva hrvatska pismena jezika postepeno standardiziraju, kako smo već vidjeli u prvom odjeljku ove rasprave: kajkavski za kajkavce, novoštokavski za sve ostale, tj. za čakavce i (novo)štokavce. U drugome razdoblju, nakon preporoda, manjinski se kajkavski standardni jezik napušta i novoštokavština se izgrađuje kao jedini standardni jezik za sve Hrvate. No ta se dva razdoblja ne razlikuju samo tehnički po prisutnosti ili odsutnosti paralelnoga manjinskog jezičnog standarda i po izvanjskim (orto)grafijskim inovacijama nakon preporoda; dijeli ih naime još više unutarjezična fizionomija, i to prvenstveno morfološka, u stvari najviše upravo u deklinaciji. Ostavit ćemo ostala pitanja po strani i zadržat ćemo se samo na novoštokavskim oblicima množinskih padeža. U prvome razdoblju suopstoje u novoštokavskom hrvatskom pismenom jeziku i novoštokavski pluralni oblici i stariji štokavski slavenskoga tipa, s time da se uspostavlja stanovita labilna ravnoteža: razvitak ide postepeno u korist novoštokavskih sinkretnih oblika, jer je to u skladu s tendencijama ili sa stanjem u živoj dijalekatskoj osnovici⁶⁸ i jer se standardizacija uopće odvija tako da se učvršćuju tipičnije i raširenije novoštokavske crte, ne samo u morfologiji, ali s druge strane tradicija održava i starije padežne oblike, poduprta unekoliko i nenovoštokavskim dijalekatskim utjecajima, gdje kada možda i svjesnima.⁶⁹ U drugome pak razdoblju vodeća hrvatska filološka škola, tzv. zagrebačka, pokušava kodifikacijom normirati starije padežne oblike i integrirati ih u novoštokavsku strukturu standarda. Sâmo po sebi to ne bi bilo ništa neobično – standardni su jezici autonomni idiomi i mogu apsorbirati srodne jezične elemente i kada su u organskom smislu tuđi dijalekatskoj osnovici standarda, kao što je npr. standardni ruski usvojio ruskocrkvenoslavenske elemente. No zagrebačka filološka škola nije uspjela, uz nju su u cijelom tom drugom razdoblju postojale u Hrvata i druge standardnojezične prakse, sociolingvistički joj uvjeti nisu pogodovali, idejna i znanstvena atmosfera također, pritisak dijalekatske osnovice bio je jači nego u prvome razdoblju, i tako na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće Hrvati općenito napuštaju starije padežne oblike, čime se standardni jezik u Hrvata uglavnom izjednačio u morfologiji s ostalim dijelovima standardne novoštokavštine.⁷⁰

⁶⁸ Tu su osnovicu sačinjavali hrvatski novoštokavski govori, ali i štokavski govori što se upravo tada posve ili djelomično novoštokaviziraju (nehrvatski novoštokavski govori ulaze u dijalekatsku osnovicu standardne novoštokavštine tek u 2. desetljeću 19. st.).

⁶⁹ Poseban je slučaj s nastavkom *-ah*, *-ih* za G mn. u prvim trima deklinacijama. On je imao jaču dijalekatsku (nenovoštokavsku) podlogu nego što su znali njegovi pristaše i nego što su mislili njegovi protivnici, a imao je i stanovitu knjišku tradiciju u novoštokavskim tekstovima. Taj je nastavak u 2. polovici 19. st. osobito forsirao A. Veber Tkalčević, neki su pak osobito na nj napadali.

⁷⁰ Zagrebačka filološka škola na čelu s A. Veberom Tkalčevićem imala je premalo realizma i elastičnosti, protivnici su joj bili posve netolerantni, pa tako nije uspjela ostaviti u naslijeđe 20. stoljeću ni mnogih svojih već ustaljenih pozitivnih tekovina. Sprega Maretića

Postavlja se sada pitanje kakav je normativni status oblikâ kao npr. D mn. *ženam*, I mn. *ženami*, L mn. *ženah*. Oni su očito izvan norme trećega razdoblja u historiji hrvatske standardne novoštokavštine, tj. 20. stoljeća, ali pripadali su ovako ili onako hrvatskoj normi u prvim dvama razdobljima te historije. To znači da ne pripadaju samo prethistoriji standarda (i povijesti pismenosti uopće), jer nalazimo ih u tekstovima koji nisu živi samo beletristički nego i jezično. Samo ti konkretni oblici jesu dakle mrtvi sa staništa standarda, ali živjeli su još relativno nedavno u tom istome standardnom jeziku, ne u kojem drugom idiomu, i zato o njima mora voditi računa standardnojezični gramatički priručnik. Znamo doduše da u samim priručnicima uglavnom nije tako,⁷¹ a uzrok je tomu u jednoj situaciji koja je svakako jedinstvena u svijetu.

Hrvatski tekstovi iz druge polovice 19. stoljeća izdaju se naime već više od 50 godina jezično redigirani prema suvremenome standardu, često i u kritičkim izdanjima. Stvarni tekst ne samo npr. Šenoa nego i većine realista suvremeni čitatelj može upoznati samo u prvim izdanjima ili u starim časopisima. Pri tom se dopreporodni pisci objavljuju uglavnom autentično. Tako je stvoren dojam da jezik u razdoblju od Preporoda do 1900. pripada današnjoj normi, a da onaj od 1750. do Preporoda pripada predstandardnim razdobljima, iako nam je čisto jezično npr. Kačić nesumnjivo bliži od većine tzv. iliraca, pa u ponečem i npr. od Franje Markovića. Radi se dakle naprosto o jednom krivotvorstvu i o obmani, jer je zaista nečuven apsurd da se pisci iz druge polovice 18. stoljeća izdaju s jezično autentičnim tekstovima, a oni iz druge polovice 19. stoljeća da se adaptiraju!

Rješenje je jednostavno: tekstove iz 19. stoljeća valja izdavati u jezičnom pogledu vjerno,⁷² a u priručnicima treba da prestanemo prešućivati ono što je standardnomu jeziku jednom pripadalo i što se nalazi u jezično živim

⁷¹ Ivekovića naškodila je tada na prijelazu iz 19. u 20. st. hrvatskoj jezičnoj kulturi više nego ikada prije i poslije. Nisu u pitanju stariji množinski oblici (iako su i oni mogli ostati bolje iskorišteni kao stilska rezerva), ali uklonjeni su i neki već stabilizirani elementi kao prethodna *nje* u oblicima neodređenih zamjeničkih riječi. O jezičnoj povijesti hrvatskoga 19. st. pisali su kompetentno u velikom broju radova Ljudevit Jonke i Zlatko Vince (v. bibliografiju u Katičićevu prilogu spomenutom u bilj. 66).

⁷² Iznimkom je Juljusz Benešić, *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, Warszawa 1937, odličan iako malo neprofesionalno pisan udžbenik. No još su dva manje namjena a više praktična razloga za postupanje na Benešićev način: DIL mn. s nesinkretiziranim oblicima nalaze se u »klasičnom« jeziku kao stilska rezerva (Maretić, ³1963, str. 155, 170), jer se u tom svojstvu javljaju i u novoštokavskoj folklornoj poeziji, na kojoj se »klasična« norma dobrim dijelom i zasniva (o tom poslije), i drugo, ti su oblici množinskih padeža ušli u izražajni arsenal prijevodnoga stila za prepjeve antičkih i klasicističkih stihova pa su u toj službi doživjeli i do naših dana.

⁷³ Bilo bi zaista licemjerno tvrditi da dak neće razumjeti Šenoinu »Seljačku bunu« u originalu onako kao što stvarno i razumijeva originalan tekst Rel(j)kovićeva »Satira«. Osim toga, pomalo je i smiješno da se jednim te istim piscima nasilno mijenja jezik u prozi, a stihovi im se ostavljaju neizmijenjeni.

tekstovima, iako danas više kao konkretnost nije u okviru norme ni u jednom obliku standardne novoštokavštine. Ali sada se postavlja treće pitanje: kakav je u hrvatskom književnom jeziku položaj onih oblika koji pripadaju tzv. klasičnom jeziku kako smo ga na početku definirali, a u suvremenome aktivnom standardu više se ne pojavljuju ili se nikada i nisu pojavljivali izvan filoloških tekstova u širem smislu.

(*Nastavit će se.*)

ČETIRI PLAČA IZ MUKE PO MATOŠU

Bratoljub Klaić

Plač prvi ili Sokrat

Zacijelo bi ovaj plač započeo sasvim drugačije da Dramsko kazalište Gavella u Zagrebu nije odlučilo da na svoj repertoar stavi Sterijine *Rodoljupce*. U želji da se ne gubi vrijeme na pretipkavanje ili prepisivanje uloga, uprava kazališta je odbila da kupi dvadesetak knjiga Sterijinih komedija (Kir Janja, Pokondirena tikva, Rodoljupci) u izdanju jednog sarajevskog poduzeća, objavljenih godine 1973. A kad smo sjeli da radimo te *Rodoljupce*, već smo se u devetom retku (replika Žutilova) sreli s pogreškom. Stoji *polgartaršai*, a mora biti *polgartaršak*. To me je potaklo da pročitam čitavu knjigu, i tako sam ustanovio još koješta što mi nije bilo drago. Na strani 50. pozdravlja kir Janja svega prijatelja kir-Dimu riječima: »O, kala *pltete*, kir Dimo!« (tako je i straga u Rječniku na str. 207). A ja sam u svojoj stadiji *Jezična problematika u nekim komedijama Jovana Sterije Popovića* već prilično davno (o stogodišnjici Srpskog narodnog pozorišta u Nevom Sadu) utvrdio da grčki jezik skupine *plt* nema i da to mora biti *iltete*. Još sam napisao da je do te pogreške došlo očito godine 1903. kada je Srpska književna zadruga objavila kritično izdanje Sterijinog teksta, po kojem se sada svi ravnaju, drugim riječima svi preštampavaju slučajno nastalu pogrešku, zamjenu ćirilskog II sa II, i — šta koga od novih izdavača briga što tamo u nekom Zagrebu ima neki profesor koji se bavi »steriologijom« i usput zna i nešto grčki. Če ta lipā, kako veli kir Janja, odn. kai tā loipā, kako bi rekao Sokrat (a mi: i tako dalje!).

E, sa Sokratom sam zapravo htio započeti ovaj svoj plač. Bolje reći, s godinom 1904, a ja, eto, zašao u 1903, no bilo kako mu drago, vidim da je od jednog do drugog »slučaja« prošlo više od sedamdeset godina, čitav Sokratov ovozemski život. Jer — do mene je stigao i ovakav tekst (Matošev) koji je objavljen u *Srpskoj zastavi* godine 1904. i poslije toga bio još nekoliko puta preštampavan pod rukom nekih zaista uglednih redaktora i velikih literarnih autoriteta. Matoš tamo piše: »I Sokratu, slavnom govorniku jelinskom, bilo je 94 godine kada je sastavio pohvalnu pesmu Atini«. Imao sam naime zadatak da Matoševe tekstove, objavljene na srpskom jezičnom teritoriju, vratim u oblik kako se može pretpostaviti da ih je Matoš napisao, jer se zna (a pisao